

УДК 343.98

ТЕХНОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПОБУДОВИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

TECHNOLOGICAL APPROACHES TO THE CONSTRUCTION OF CRIMINALISTICAL METHODS OF INVESTIGATION OF CRIMES IN THE AREA OF SERVICE ACTIVITY

Пчеліна О.В.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
Харківського національного університету внутрішніх справ*

У статті розкривається зміст терміна «технологія» та визначається сутність технологічного підходу до формування криміналістичних методик. Вказується на технологізацію злочинів у сфері службової діяльності та, відповідно, їх методики розслідування.

Ключові слова: технологічний підхід, криміналістична методика, злочини у сфері службової діяльності, технологія злочинної діяльності, технологія.

В статье раскрывается содержание термина «технология» и определяется сущность технологического подхода к формированию криминалистических методик. Указывается на технологизацию преступлений в сфере служебной деятельности и, соответственно, их методики расследования.

Ключевые слова: технологический подход, криминалистическая методика, преступления в сфере служебной деятельности, технология преступной деятельности, технология.

The article reveals the meaning of the term “technology” and determines the essence of technological approach to the formation of methods of crime investigating. Technologization of crimes in the area of service activity and according to criminalist methods of their investigation are clarified.

Key words: technological approach, methods of crime investigating, crime in the area of service activity, criminal activity technology, technology.

Постановка проблеми. Тенденції розвитку криміналістики зумовлені науково-технічним прогресом сучасного суспільства, «технологізацією» криміналістичних знань, взаємозв'язком з правом, адже це дозволить уніфікувати криміналістичні рекомендації

стосовно прагматичних цілей, задовольнити актуальні запити практики й оперативно впроваджувати пропоновані наукою інноваційні розробки [1, с. 43; 2, с. 39]. Недарма із цього приводу В. В. Білоус вказує на важливість синтезу теорії та практи-

ки, усунення їх роз'єднаності, надання практичної спрямованості криміналістичним рекомендаціям і їх обґрунтованості практикою [3, с. 64].

У контексті вищезазначеного вважаємо влучним вираз М. В. Данишина стосовно того, що на сьогодні криміналістика продовжує перебувати на передовій протидії злочинності в Україні [4, с. 78]. Тому застосування технологічного підходу до процесу розслідування та дослідження злочинної діяльності є велінням часу [5, с. 29], а не примхою окремих науковців. Відповідно, питання стосовно технологічного підходу до формування методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності є вкрай актуальним.

Стан дослідження. Проблематику формування криміналістичних методик, у тому числі з урахуванням технологічних аспектів, неодноразово досліджували А. А. Барцицька, І. О. Возгрін, А. Ф. Волобуєв, І. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкін, В. А. Журавель, О. Н. Колесниченко, Г. А. Матусовський, В. О. Образцов, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько та інші. Незважаючи на беззаперечний внесок зазначених науковців у розробку виділеної проблематики, чимало питань залишилося невирішеними чи спірними. Зокрема, більшість наукових досліджень стосуються загальних положень побудови криміналістичних методик, серед яких виділяють і технологічний підхід. Проте вказаний аспект не розкривається щодо методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності. Тому метою представленого дослідження є (1) виділення позицій учених щодо трактування термінів «технологія» і «технологічний підхід» у цілому та стосовно побудови криміналістичних методик, а також (2) аргументація застосування технологічного підходу при побудові методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності.

Виклад основного матеріалу. На превеликий жаль, у криміналістиці відсутня однозначність трактування технології. Ось чому існує потреба в уточненні понятійного апарату криміналістичної методики.

Так, технологія як цілісна система впорядкованих дій є поняттям, що знаходить своє вираження в практичній площині їх послідовної реалізації. Разом із тим розуміння технологічного підходу не виключає деякої теоретизації наукового знання, проте знаходить своє відображення все ж таки у функціональній сфері практичного застосування [5, с. 153].

Характеризуючи технологічний аспект розробки криміналістичних методик у цілому та методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності зокрема, слід досліджувати дві кардинально протилежні, але водночас тісно пов'язані між собою грані одного об'єкту – об'єкту криміналістики та криміналістичної методики. Тобто слід вивчати всі аспекти не тільки криміналістичної діяльності (діяльності з виявлення, розслідування, розкриття, попередження та запобігання злочинам), а й злочинної діяльності (котра відображається у відомостях, зафіксованих у відповідних окремих криміналістичних методиках). Тому із цього приводу вважаємо цілком правильним таке твердження: в умовах соціальних негативних змін

дедалі складнішими є зміни у структурі злочинної діяльності. Ознакою сучасної злочинної діяльності є її технологічність, що передбачає складний процес реалізації злочинного наміру шляхом послідовного виконання системи певних злочинних дій та організаційних заходів з підготовки, вчинення та приховання злочинів [5, с. 150]. На технологічну сторону злочинної поведінки як певної комбінації поведінкових актів вказували І. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкін, Є. П. Іщенко й інші [6, с. 620]. І. О. Возгрін оперує терміном «технологія злочинної діяльності», при цьому трактує його як динамічну систему процесів, що складають механізм і спосіб вчинення злочину [7, с. 34].

Із приводу зазначеного А. Ф. Волобуєв вважає, що технології злочинної діяльності поєднують у собі комплекси взаємопов'язаних злочинів проти власності, господарських, посадових, «комп'ютерних» злочинів і набувають ознак системної діяльності. Одним із головних факторів існування комплексу злочинів як системи є наявність між злочинами такого зв'язку, що поєднує їх у єдиний ланцюг злочинної поведінки. Останній характеризується наявністю основних і підпорядкованих злочинів. Причому підпорядковані злочини виступають формою, способом чи необхідною умовою вчинення злочину основного [8, с. 73–75, 79].

В. В. Тіщенко й А. А. Барцицька також констатують масштабність процесів технологізації злочинної діяльності, що беззаперечно, на їх думку, потребує розробки дієвих методів практики боротьби зі злочинністю. Тому спостерігається активізація науково-теоретичних досліджень у сфері технологічних процесів діяльності з розслідування злочинів. Технологічний підхід методологічно орієнтований на дослідження закономірностей певної діяльності та послідовного запровадження системи впорядкованих дій і процедур. У практичному ж аспекті технологічний підхід реалізує типову систему послідовних дій і передбачає динамічність структури діяльності з розслідування злочинів [5, с. 149, 161].

Ми переконані, що технологічний підхід при побудові криміналістичної методики, в тому числі методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності, полягає у визначенні зв'язків між певною сукупністю злочинів, що об'єднані спільною метою і являють собою єдиний ланцюг злочинної поведінки, та особливостями розслідування цього комплексу злочинних діянь. Злочини у сфері службової діяльності характеризуються, насамперед, комплексним характером, адже вказані злочини переважно вчиняються в сукупності. Причому ця сукупність формує технологію злочинної діяльності, адже всі її елементи тісно пов'язані між собою. Простежуються чіткі зв'язки підпорядкованості щодо основного злочину. Як приклад, в якості підпорядкованих злочинів скоюються службове підроблення, підроблення документів, незаконне збагачення, незаконний підкуп тощо. До того ж всі ці злочини є способами підготовки чи приховування вчинення основного злочину. Також механізм усіх злочинів, що утворюють комплекс, обумовлюється сферою їх вчи-

нення – сферою службової діяльності. Відповідно, особливості механізму вчинення злочинів у сфері службової діяльності перебувають у прямій залежності від особливостей розслідування цієї категорії злочинів. Обумовлюються такі особливості, насамперед, сферою вчинення злочинів та наявністю технологій злочинної діяльності.

Тож дослідження технологій злочинної діяльності, в тому числі у сфері службової діяльності, сприяють вдосконаленню криміналістичної характеристики окремих категорій злочинів, що може бути подана у вигляді інформаційно-відображуючої моделі, містити відомості про типові механізми таких злочинів та технології розробки і вчинення складних багатоетапних злочинів і відповідної злочинної діяльності [9, с. 54]. Із приводу зазначеного в нас виникли такі міркування: необхідність дослідження технологій злочинної діяльності є беззаперечним фактом, аксіомою в сучасній криміналістичній науці. При цьому технологія та механізм співвідносяться відповідно як частина та ціле. Адже механізм комплексних злочинів характеризується, насамперед, наявністю технологій злочинної діяльності, котрі є свого роду «способами» вчинення цих злочинів. Відмінною ознакою є те, що ці дії розглядаються у взаємозв'язку одна з одною і з'ясовується їх спільна цілеспрямованість. Звичайно, цей елемент механізму комплексних злочинів залишає свій відбиток на слідовій картині та характеризує особи злочинця. Адже механізм злочину формують усі його структурні елементи. Тому технологія злочинної діяльності є невід'ємною складовою механізму вчинення злочинів у сфері службової діяльності.

Окрім злочинної діяльності, технологізації зазнала й криміналістична діяльність. Недарма на необхідність забезпечувати вдосконалення діяльності слідчих підрозділів, яка в умовах науково-технічної революції проявляється в інтенсифікації використання досягнень науки та техніки, як одне із завдань криміналістики у своєму дослідженні вказували В. П. Бахін і А. В. Іщенко. В якості інструменту, що використовується на шляху досягнення поставленого завдання, розглядаються криміналістичні рекомендації [10, с. 8]. О. Н. Колесниченко та Г. А. Матусовський зазначали, що задля підвищення ефективності виконання службових обов'язків спеціалістів різних професій необхідно розробляти рекомендації, зокрема з алгоритмізації службової діяльності, в тому числі з розслідування злочинів. Адже кібернетичні ідеї, розроблені стосовно завдань розслідування, формують основу для прийняття рішень на базі так званої безмашинної кібернетики шляхом розробки структур, схем типових версій про способи вчинення злочинів і типізованих дій слідчого, спрямованих на їх перевірку. До того ж алгоритмізація діяльності слідчого полягає в розробці конкретних програм розслідування, що теж дозволяє підвищити ефективність розслідування злочинів та науково організувати працю [11, с. 43–44].

В. В. Тіщенко запропонував під час розслідування злочинів використовувати метод мисленнєвого чи

матеріального моделювання. Також учений вказує на розповсюдження в криміналістичній науці вчень про програмування розслідування, побудову алгоритму розслідування. Зазначене є підтвердженням проникнення в криміналістику ідей кібернетики, теорії інформації та ергономіки. Всі ці методи, насамперед, визначають порядок діяльності слідчого згідно з раніше розробленими програмами та виконують методичну функцію, спрямовану на забезпечення повноцінного функціонування криміналістичної методики [12, с. 52–55]. Адже перед розслідуванням злочинів як діяльністю стоїть ціла низка завдань як стратегічного, так і проміжного характеру, що підлягають вирішенню. Відповідно, для забезпечення вирішення вказаних завдань під час розробки криміналістичних методик необхідно звертатись до технологічного підходу. Останній є поясненням різкого розвитку останнім часом концепцій алгоритмізації, програмування, етапності розслідування, тактичних операцій і слідчих (розшукових) дій. Тобто мова йде про необхідність технологізації процесу розслідування шляхом використання індивідуального підходу та адаптування програми до особливостей окремого злочину. Саме тому вважається найбільш обґрунтованим у цьому зв'язку застосування комплексного підходу до створення та подальшого застосування технологічних програм [5, с. 142, 149].

Сутність технології досліджували та висвітлювали у своїх наукових доробках чимало вчених. При цьому панівна ідея робить наголос на змістовності технології, що, у свою чергу, передбачає застосування в певній черговості та сукупності методів, правил, принципів, інформаційних і технічних систем організації праці, управління соціальними процесами на тактичному та стратегічному рівнях [13, с. 64; 5, с. 144–145].

В. А. Журавель, розглядаючи технологічні підходи до побудови окремих криміналістичних методик розслідування злочинів, робить акцент на визначенні концептуальних підходів до «технології створення» самих цих методик. Тобто під технологічним підходом у зазначеному контексті вчений розуміє створення єдиної, загальновизнаної і несуперечливої класифікації методик розслідування злочинів, оскільки до різних класифікаційних рівнів цих методик можуть бути запропоновані різні технологічні підходи по їх утворенню (побудові). Відповідно розрізняють такі технології побудови криміналістичних методик – диференціації та інтеграції [14, с. 111–125].

В. В. Тіщенко й А. А. Барцицька трактують технологію в контексті методики розслідування як складну форму реалізації сукупності алгоритмів, що, однак, знаходять своє вираження у відповідних програмах вирішення стратегічних завдань розслідування. Причому криміналістичний алгоритм вченими визначається як науково обґрунтований припис до найбільш доцільного порядку виконання певних дій у визначеній послідовності [5, с. 144]. Р. С. Белкін також вживає термін «технологія» у контексті дослідження криміналістичної методики з метою більш чіткого та наглядного вираження змісту остан-

ньої. Тож вчений вказує, що криміналістична методика – це насамперед певна технологія процесу розслідування [15, с. 40].

Тож технологічний підхід до формування криміналістичної методики полягає, насамперед, у побудові типових програм розслідування та їх реалізації. А це забезпечується дотриманням таких принципів: ситуаційності (полягає в розробці типових слідчих ситуацій, що дозволяє типізувати методичні рекомендації), етапності (передбачає розподілення процесу розслідування у силу його складності та неоднозначності на систему взаємопов'язаних дій, спрямованих на вирішення комплексу завдань на певних його етапах) та планованості (забезпечує впорядкування діяльності з розслідування злочинів, визначення її завдань і найбільш оптимальних шляхів їх вирішення) [5, с. 159–164]. Ми повністю поділяємо зазначену

позицію. Тому вважаємо, що технологічний підхід до формування методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності полягає у виділенні типових програм розслідування, котрі включають у себе типові версії, типові слідчі ситуації та відповідні їм алгоритми розслідування, характерні для кожного з етапів розслідування, та тактичні операції.

Висновки. Технологічні підходи при побудові методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності полягають, насамперед, у виділенні технологій злочинної діяльності, котрі є невід'ємним елементом криміналістичної характеристики окресленої категорії злочинів і обумовлюють специфіку їх розслідування. Щодо діяльності з провадження розслідування, то тут теж слід виділяти «технології розслідування», котрі полягають у побудові типових програм їх розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шепитько В. Ю. Предмет, система и задачи криминалистики в XXI веке / В. Ю. Шепитько // Криминалистика и судебная экспертиза : наука, обучение, практика : [сб. науч. статей]. – Vilnius, Charkovas, 2013. – Ч. II. – С. 32-44.
2. Шепитько В. Ю. Криминалистика в системе уголовно-правовых наук : современные тенденции и задачи / В. Ю. Шепитько // Правовые проблемы противодействия преступлениям и иным правонарушениям : матер. междунар. науч.-практ. конф. (26 апреля 2013 г.) / под общ. ред. Г. В. Патраковой. – Сургут : Изд.-полиграф. комплекс, 2013. – С. 36-39.
3. Білоус В. В. Інформаційні технології протидії злочинам проти виборчих прав громадян / В. В. Білоус // Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : [матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 90-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. М. С. Бокаріуса (Харків, 7-8 листопада 2013 року)]. – Х. : Право, 2013. – С. 63-65.
4. Даньшин М. В. Завдання та тенденції криміналістики на сучасному етапі її розвитку / М. В. Даньшин // Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : [матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 90-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. М. С. Бокаріуса (Харків, 7-8 листопада 2013 року)]. – Х. : Право, 2013. – С. 78-80.
5. Тищенко В. В. Теоретичні засади формування технологічного підходу в криміналістиці : [монографія] / В. В. Тищенко, А. А. Барцицька. – Одеса : Фенікс, 2012. – 198 с.
6. Криминалистика : учеб. для вузов / И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др. ; под. ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Высш. шк., 2000. – 672 с.
7. Возгрин И. А. Введение в криминалистику : история, основы теории, библиография / Возгрин И. А. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 475 с.
8. Волобуєв А. Ф. Про систему криміналістики та окремі напрями криміналістичних досліджень / А. Ф. Волобуєв // Збірник праць у галузі права. До 70-річчя О. М. Бандурки / За заг. ред. К. Б. Левченко. – К. : Юрисконсульт, 2007. – С. 69-80.
9. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів / В. В. Тищенко. – О. : Фенікс, 2007. – 260 с.
10. Бахин В. П. Вопросы оценки криминалистических рекомендаций в процессе их разработки и внедрения / В. П. Бахин, А. В. Ищенко // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1982. – Вып. 25. – С. 8-13.
11. Колесниченко А. Н. Вопросы программирования деятельности следователя / А. Н. Колесниченко, Г. А. Матусовский // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1980. – Вып. 21. – С. 43-47.
12. Тищенко В. В. Система понятий методики расследования преступлений / В. В. Тищенко // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1987. – Вып. 34. – С. 49– 55.
13. Образцов В. А. Криминалистика : парные категории / Образцов В. А. – М. : Юрлитинформ, 2007. – 296 с.
14. Журавель В. А. Криміналістичні методики : сучасні наукові концепції : [монографія] / В. А. Журавель. – Х. : Вид. агенція "Апостіль", 2012. – 304 с.
15. Самыгин Л. Д. Расследование преступлений как система деятельности / Самыгин Л. Д. – М., 1989. – 180 с.